

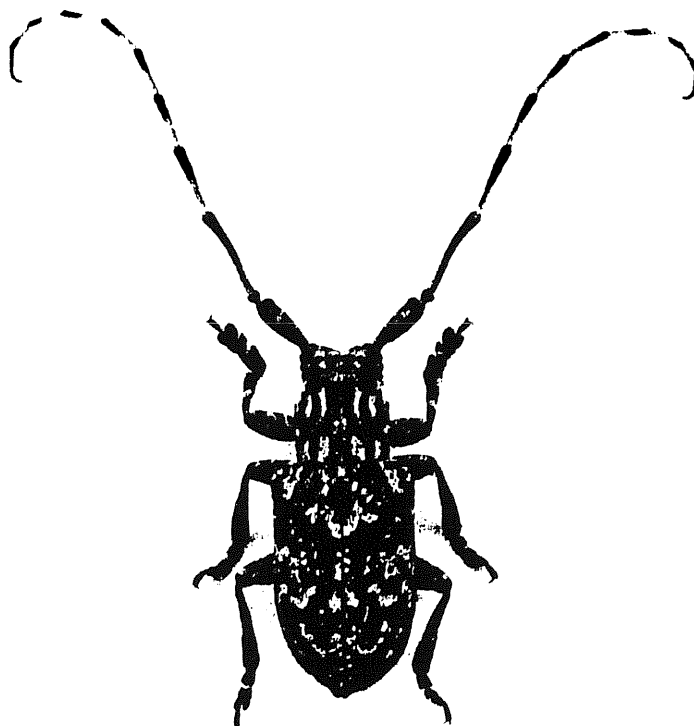
23/2000

Matti Landvik

Katsaus vennajäärän (*Mesosa myops*)
esiintymiin Suomessa

Matti Landvik

Katsaus vennajäärän (*Mesosa myops*)
esiintymiin Suomessa

ISBN 952-5288-33-1
ISSN 1238-3201

Taitto: Päivi Niemelä
Turku 2000

Sisällys

I Johdanto	5
2 Menetelmät.....	6
2.1. Toukkien ja toukkapuiden etsintä	6
3 Tulokset	8
3.1. Levinneisyys Turun Ruissalossa	8
3.2. Paraisten Lenholm ja Pexorholm	9
4 Päätelmät	10
Kiitokset	10
Kirjallisuus	11
LIITE 1. Toukkalöydöt 1. - 30.6.2000	12

Lounais-Suomen ympäristökeskuksen moniste.

Sarjassa on julkaistu raportteja vuodesta 1995 alkaen. 12

Johdanto

.....

Vennajäärä *Mesosa myops* Dalm. (Coleoptera, Cerambycidae) luokitellaan Suomen uudessa uhanalaisuusluokituksessa äärimmäisen uhanalaiseksi lajiksi (CR). Luonnonsuojelullisten arvojen takia onkin tärkeää saada lisätietoja lajin levinneisyydestä, jotta alueilla tapahtuvat muutkin suojelutoimet voidaan toteuttaa huomioiden vennajäärän esiintymien sijainnit.

Pohjoismaiden ainoa jäljellä oleva esiintymä tunnetaan Turun Ruissalosta. Levinneisyys on palearktinen, joka lännestä etenee Latviasta Venäjälle päin Siperian ja Mongolian halki aina Sahaliniin ja Koreaan asti. Keski-Euroopasta lajia ei tunneta. Ruotsissa laji on tavattu vain kerran 1800-luvun alkupuolella. Ruissalon esiintymä on siis lajin läntisimpiä kantoja tällä hetkellä (Bílý & Mehl 1989, Ehnstöm & Waldén 1986, Lundberg 1978, Palm 1959).

Tässä katsauksessa on tavoitteena selvittää vennajäärän Suomessa tunnettujen esiintymien nykytila. Ruissalon kannan sijoittumisesta saaren eri osiin on pyritty saamaan uutta tietoa. Paraisten Lenholmin alueelta vennajäärästä on tehty löytöjä vuosikymmeniä sitten, mutta viime aikoina lajia ei sieltä ole enää tavattu (Rassi ym. 1986, Silfverberg & Biström 1981). Nyt tutkittiin myös Lenholmin tilanne vennajäärän osalta. Samalla otettiin mukaan Paraisten osalta myös Pexorholmin lehdot, jotka sijaitsevat vain muutaman kilometrin päässä Lenholmista. Mahdollisena pidettiin, että Lenholmin lisäksi Pexorholmin tammilehdoista laji voisi löytyä.

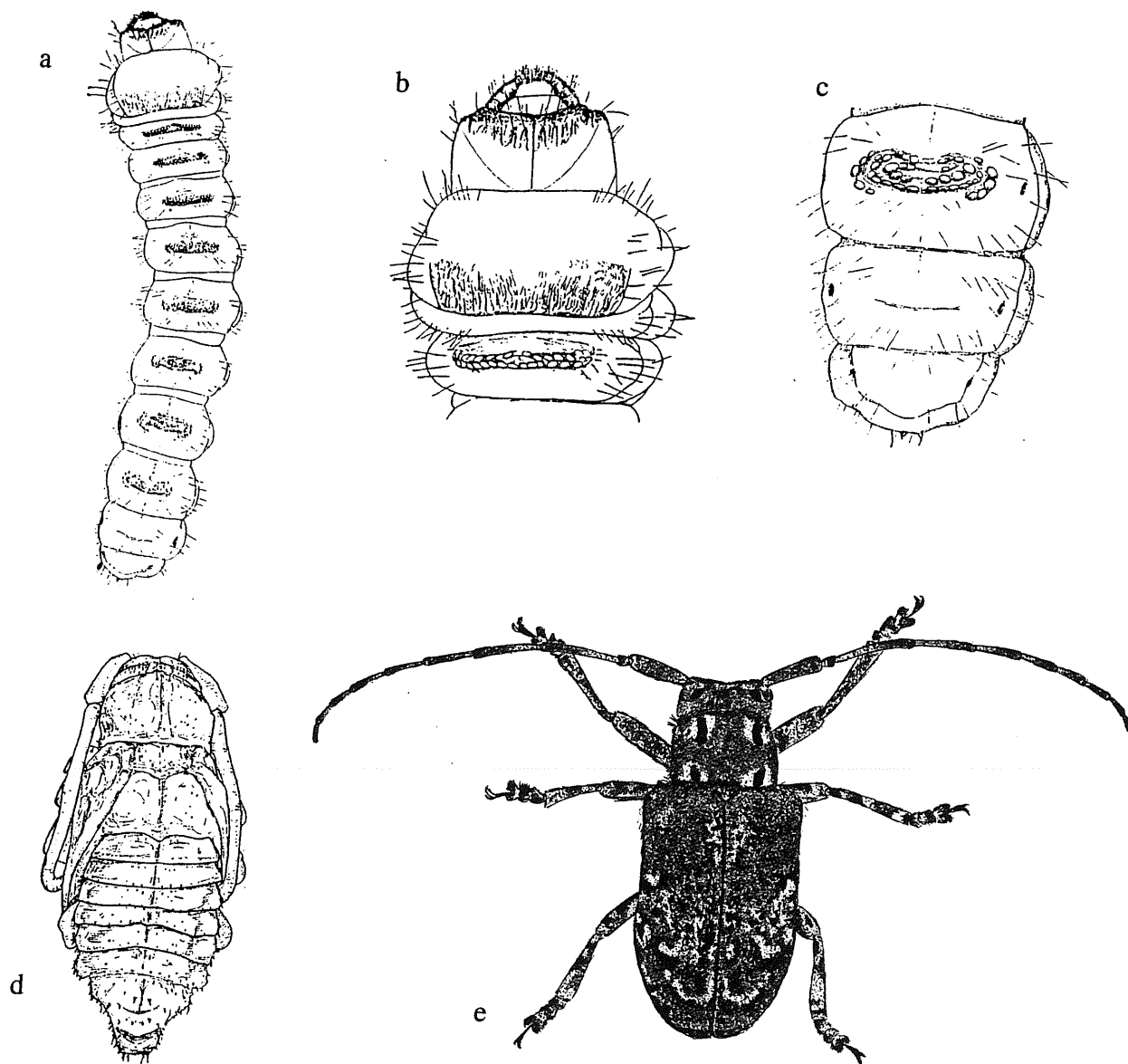
2.1. Toukkien ja toukkapuiden etsintä

Tutkimuksen kenttätöot sijoittuivat 1-30.6.2000 väliselle ajalle Turun Ruissalossa, Paraisten Lenholmissa ja Pexorholmissa. Johtuen ajankohdasta, keskityttiin tutkimuksessa etsimään vennajäärän toukkavaiheita (kuvat 1a,b,c). Tällöin luonnon-suojelualueiden ja muiden tammilehtojen maapuista pyrittiin tekemään havaintoja toukkayksilöistä tai niiden jättämistä jäljistä.

Ensisijaisesti tutkimuksessa pyrittiin löytämään muutama vuosi sitten kuolleita lahoamaan alkaneita maapuita. Sopivassa lahoamisvaiheessa olevat maapuut sijaitsevat sattumanvaraisesti, joten menetelmänä on jouduttu käyttämään satunnaisotantaa. Lahopuun määrän vaihdellessa alueittain erittäin paljon, on tutkimuksessa keskitytty ainoastaan vennajäärän lajinmääritykseen ja esiintymien sijaintitietoihin. Löytöpaikoista otettiin yleensä vain muutama toukkayksilö näytteeksi ja määritettäväksi, koska suurempien yksilömäärien taltioiminen olisi samalla tuhonnut lajin käytössä olevan elinympäristön, joten eri alueilta löydettyt yksilömäärät eivät ole tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä. Vain varmuudella tehdyt vennajäärän toukkien lajimääritykset näkyvät tulosten levinneisyyskartalla (kuva 2).

Vennajäärän toukat elävät välittömästi kuoren alla puuaineksen pinnalla, siten kuorta kääntämällä yksilöt tulevat heti näkyviin. Muutaman vuoden kestävän toukkavaiheen ajan laji käyttää ensisijaisesti tammea (*Quercus robur*) ja toisinaan lehmusta (*Tilia cordata*). Sopivimpia toukkien käyttämiä lahoppukohteita ovat maapuut, joiden kuori on yhä tiiviisti puuaineksessa kiinni. Kuoren tiiviys on toukan kannalta tärkeää, jotta kosteusolosuhteet säilyvät sopivana koko toukkavaiheen ajan. Varsinkin Ruissalossa tällaisia kohteita ovat esimerkiksi joitakin vuosia sitten katkenneiden vanhojen tammien latvukset tai vastikään kuolleen tippuneet oksat. Toisinaan toukkia löytyy myös ohuista, nuorista, huonokuntoisista tammista. Käsivarren paksuiset oksat ja rungot näyttävät olevan käytetyimpiä. Toukan puulle tekemät vahingot ovat ainoastaan pinnallisia, eikä toukkakäytävät muodosta syvälle puuainekseen porautuvia reikiä. Ainoastaan kotelokäytävät porautuvat yli 1 cm:n verran pintapuuhun (Saalas 1949). Niin toukkia kuin koteloitakin (kuva 1d) on mahdollista löytää samasta ympäristöstä heti kuoren alta.

Muutaman viikon kestävän kotelovaiheen jälkeen kesä-elokuussa kuoriutuneet aikuiset (kuva 1e) ovat aktiivisia ja lentävät tammistoissa etsien parittelukumppania tai sopivaa munintapuuta. Toisinaan aikuisia kuoriaisia tapaa lepäämässä tammien rungoilta. Niiden löytäminen on kuitenkin melko sattumanvaraista johtuen hyvästä suojaväristä. Aikuisten kitiinikuoren pohjaväri on harmaa, joka on kauttaaltaan epäsäännöllisten mustien ja okrankeltaisten kuvioiden peittämä. Etuselässä on neljä mustaa täplää, joiden reunat ovat osittain okrankeltaiset. Tuntosarvet ovat melko pitkäkarvaiset. Myös aikuisten lentoajan sijoittuminen kesäkaudelle on vaikeasti ennustettavissa ja vaihtelee saaren eri alueilla, joten syystä lyhyt tutkimuskausi hyödynnettiin ainoastaan toukkavaiheiden esiintymien selvityksiin.

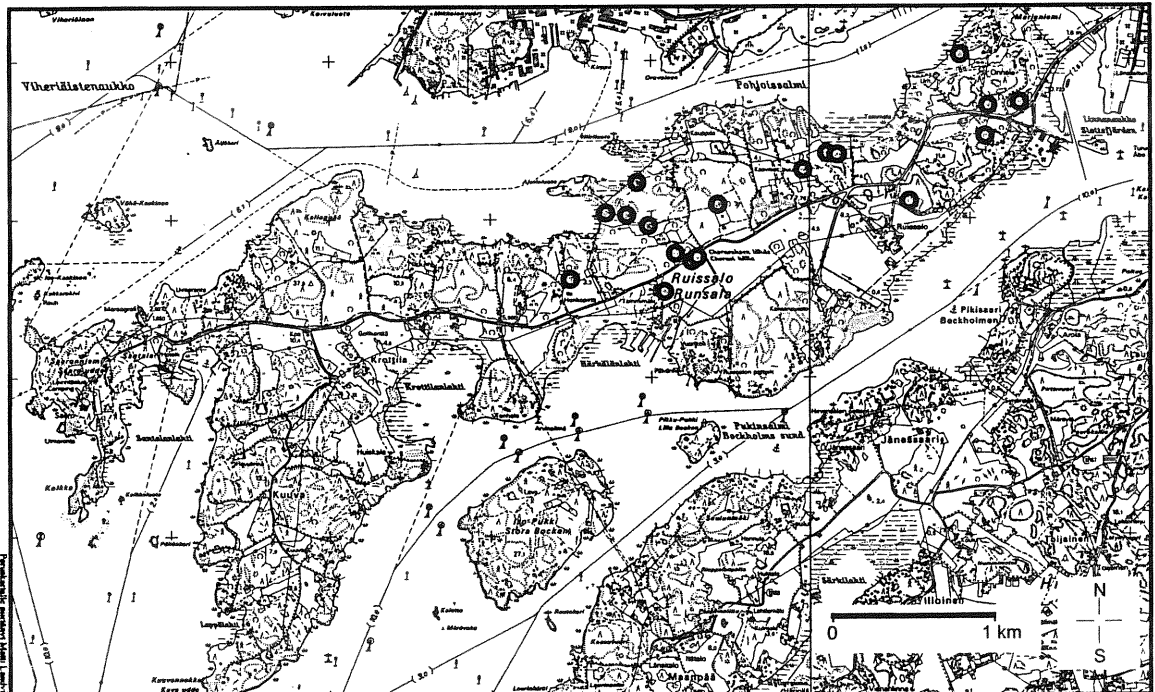

Kuva 1. a) vennajäärän aikuinen toukkavaihe on pituudeltaan enintään 24 mm (Saalas 1949, Klausnitzer 1997), b) toukkavaiheen pää (Saalas 1949), c) toukkavaiheen peräpää (Saalas 1949), d) kotelo (Saalas 1949), e) aikuinen 10-15 mm (piirtänyt Landvik, M.).

3.1. Levinneisyys Turun Ruissalossa

Vennajäärä esiintyy Ruissalossa saaren itäreunalta Marjaniemestä keskiosiin Honkapirttiä ympäröiviin metsiin asti (kuva 2). Jälkiä toukista löytyi eri puolilta saaren vanhoja tammimetsiä. Tuoreet löydöt ovat kuitenkin tehty lähinnä metsien reunoilla olevista maapuista tai vioittuneista rungoista.

Valtaosa löydöistä on sijoittunut saaren päätien pohjoispuolisiin metsiin, jotka ovat suurelta osin hoitamattomia luonnonsuojelualueita. Näissä metsissä on runsaasti maapuuta ja tippuneet oksat saavat jäädä sijoilleen, joten edellytykset vennajäärällekin ovat erinomaiset.

Kuva 2. Vennajäärän levinneisyys Turun Ruissalossa. Varsinaisten löytöpaikkojen ohella potentiaalisia esiintymäalueita ovat saaren itä- ja keskiosan kaikki vanhat tammimetsät. Piirtänyt Landvik, M.

Vaikka Kansanpuiston alueelta ei toukkalöytöjä saatu, alue on ympäristönsä osalta sopiva vennajäärälle. Tulos johtuu lähinnä sattumasta tai sopivien toukka-puiden vähäisyydestä tällä hetkellä. On kuitenkin todennäköistä, että ikääntyvien tammien katketessa lajin kanta vahvistuu, kun läheisiltä esiintymiltä yksilöitä siir-tyy uusille alueille hyvinkin nopeasti. Kansanpuiston metsänreunojen katkennei-den puiden ja oksien siivoaminen on saattanut heikentää hetkellisesti alueen po-pulaatioita.

Vennajäärästä ei löytynyt merkkejä golfkentän, Kuvun, Kallanpään ja Saa-ron alueilta. Kyseisillä alueilla sopivien maapuiden määrä on jo vähäisempi ja puu-lajikoostumukseen ei vastaa enää saaren keski- ja itäosia.

3.2. Paraisten Lenholm ja Pexorholm

Vennajäärästä ei löytynyt merkkejä Paraisten lehdoista. Myöskään varsinkin Ruis-salossa vennajäärän seuralaisena elävästä saikurahaapsasesta (*Saperda scalaris*) (Saa-las 1949) ei löytynyt runsaasti merkkejä. Vennajäärän puuttuminen ja saikurahaap-sasen kannan vähäisyys ovat ilmeisesti suoraa seurausta sopivassa lahovaiheessa olevasta huonosta maapuutarjonnasta. Esimerkiksi Lenholmin alueelta on järjes-telmällisesti kerätty pois lähes kaikki sopivan ikäinen maapuu. Samalla kun sii-voaminen on vähentänyt lahopuun määrää on se myös heikentänyt edellytyksiä vennajäärän säilymiselle Lenholmissa. Laji on joko hävinnyt alueelta tai mahdolli-sesti kanta elää latvuksessa käyttäen kuolleita oksia. Tällöin kyseessä olisi kuiten-kin enää melko pieni esiintymä, jota on lähes mahdotonta tutkia.

Lenholmin metsänhoidolliset toimenpiteet ovat kuuluneet alueen hoitosuun-nitelmaan, ja ovatkin perusteltavissa siten, että alue pyritään säilyttämään haka-maatyypisenä kulttuuriympäristönä (Lindgren 1998). Silti, vaikka Lenholmin ja Pexorholmin alueiden luonne poikkeaa huomattavasti Ruissalon hoitamattomiin suojelumetsiin verrattaessa, ei olisi yllätys jos vennajäärää Paraisilta joskus vielä löytyisi. Monet kovakuoriaislajit saattavat säilyä pienienkin eristyneiden elinym-päristöjen varassa vuosikymmeniä odottaen sopivamman ympäristön kehittymistä lähiympäristöön. Tästä esimerkkeinä Suomessa ovat yhden populaation uhanalai-set esiintymät tammikukkajäärästä (*Strangalia attenuata*) Paraisilla (Clayhills 1988) ja jalavajäärästä (*Rhamnusium bicolor*) Tyrvännön Retulansaarella (Saksela 1967).

4

Päätelmät

Ruissalossa vennajäärän kanta on laaja ja lähes koko saaren tammialueelle levinnyt. Viime vuosikymmeninä metsien hoitamattomuus on säilyttänyt laho- ja maapuiden määrän suurena etenkin luonnonsuojelualueilla. Vennajäärän kannalta kehitys on varmasti ollut hyödyllistä kun samalla metsien nuorennustoimenpiteet ovat Ruissalossa vähentyneet. Laji näyttääkin viihtyvän vanhojen metsien läheisyydessä, kun sopivan laatuista lahoppuuta on runsaasti tarjolla.

Suojelullisesti vennajäärän runsautta voidaan yhä edistää koko Ruissalon osalta jättämällä kaikki maapuut paikoilleen, tai siirtämällä teille kaatuneet rungot vain pientareelle eikä runkojen kuljettaminen pois ole näin tarpeellista. Varsinkin Kansanpuistossa tällainen hallittu hoitamattomuus olisi perusteltua monien muidenkin lahoppueliöiden elinympäristön säilyttämiseksi.

Monien Ruissalon alueiden, joilta vennajäärää ei nyt löytynyt, on kuitenkin mahdollista elättää tulevaisuudessa lajin populaatioita. Toukkien käyttämät oksat toimivat vain lyhyen ajan sopivana elinympäristönä ja tästä johtuen populaatioiden sijainnit vaihtelevat kulloisenkin maapuutilanteen mukaan. Vennajäärän tämänhetkinenkin potentiaalinen levinneisyysalue Ruissalossa kattaa lähes kaikki saaren hoitamattomat tammimetsäalueet (kuva 2). Onkin todennäköistä että lentävät aikuisvaiheen vennajäärät kykenevät kolonisoimaan nopeasti uusia maapuukohteita koko Ruissalon alueella, eikä tilanne ole lainkaan kriittinen lajin ainoalla esiintymisalueella.

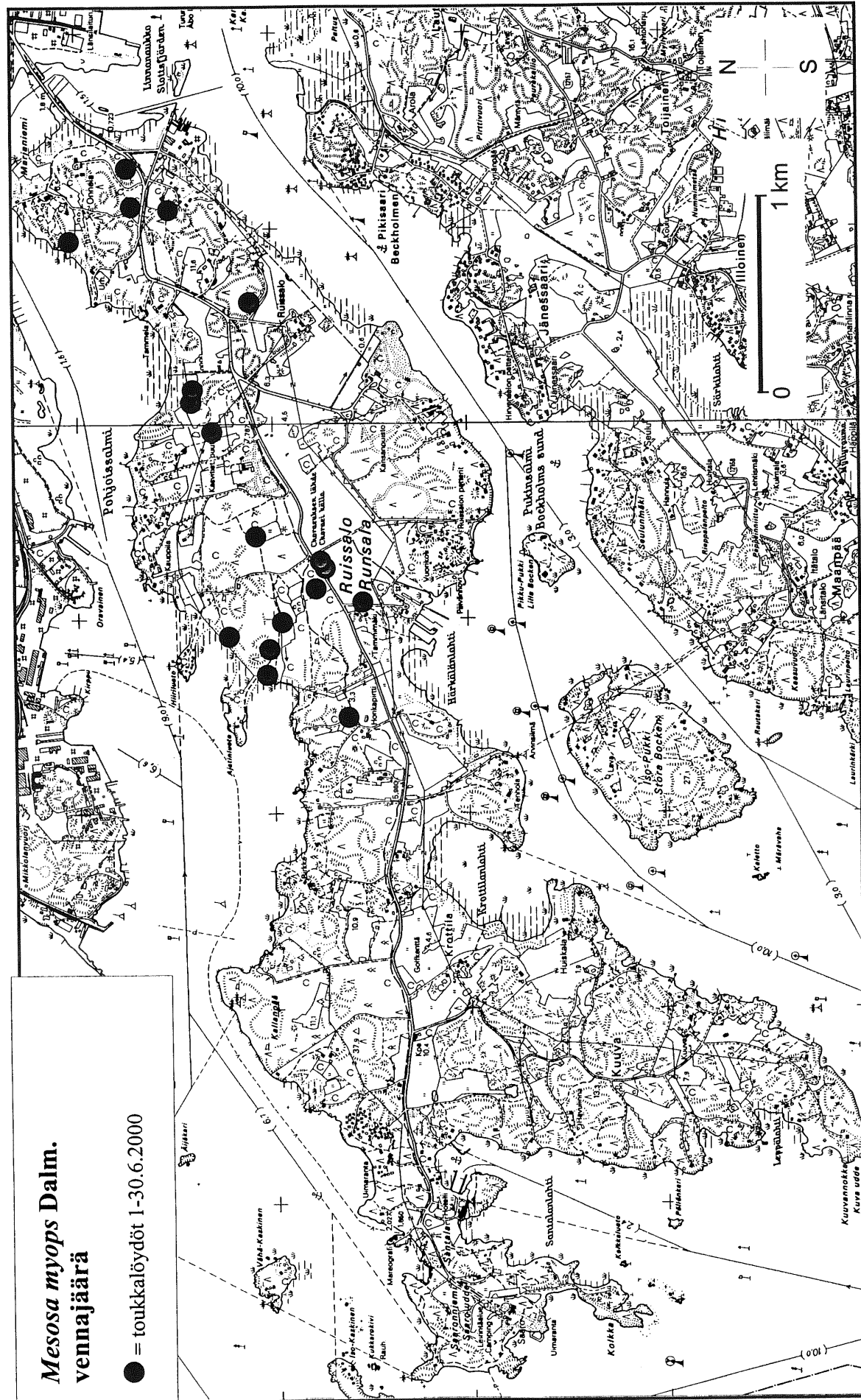
Kiitokset

Tutkimus on rahoitettu Lounais-Suomen ympäristökeskuksen toimesta. Kommentteja vennajäärän biologiasta olen saanut Ilpo Mannerkoskelta ja Tom Clayhillsiltä. Leena Laiho on täsmentänyt saksankielisiä käännöksiä.

Kirjallisuus

- Bílý, S. & Mehl, O. 1989: Longhorn beetles (Coleoptera, Cerambycidae) of Fennoscandia and Denmark. Fauna Ent. Scandinavica Vol. 22. 203 s.
- Clayhills, T. 1988: Uusi *Strangalia attenuata* (Linnaeus) (Cerambycidae) B havainto Paraisilta. Notulae Entomol. 68:152.
- Ehnström, B. & Waldén, H.W. 1986: Faunavård i skogsbruket. Del 2- Den lägre faunan. Skogsstyrelsen, Jönköping. 351 s.
- Klausnitzer, B. 1997: Die Käfer Mitteleuropas. Band larven 4. Polyphaga Teil 3. Goecke & Evers. Krefeld.
- Lindgren, L. 1998: Lenholmin luonnonsuojelu- ja lehtojensuojelun alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B No 44. 136 s.
- Lundberg, S. 1978: Skalbaggarter som inte återfunnits. Ent. Tidskr. 99:121-126.
- Palm, T. 1959: Die Holz- und Rinden-Käfer der Sud- und Mittelschwedischen Laubbaume. Ent. Sällsk. I Lund. Op. ent. Suppl. XVI: 1-375.
- Rassi, P., Alanen, A., Kemppainen, E., Vikholm, M. & Väisänen, R. 1986: Uhanalaisten eläinten ja kasvien suojelutoimikunnan mietintö. II Suomen uhanalaiset eläimet. Komiteamietintö 1985:43. Ympäristöministeriö, Helsinki. 466 s.
- Saalas, U. 1949: Beiträge zur Kenntnis der Entwicklungsstadien und Lebensweise von *Mesosa myops* Dalm. und *Xylotrechus pantherinus* Sav. (Col., Cerambycidae). Annales Ent. Fennici 15: 49-55.
- Saksela, O. 1967: *Rhamnusium virgo* Schr. Annales Ent. Fennici 33: 269.
- Silfverberg, H. & Biström, O. 1981: Kartering av Finlands långhorningar (Coleoptera, Cerambycidae). Notulae Ent. 61: 15-28.

Toukkalöydöt I. - 30.6.2000

Lounais-Suomen ympäristökeskuksen moniste.

Sarjassa on julkaistu raportteja vuodesta 1995 alkaen.

- 1/2000 **Mikko Jaakkola**
Tärvasjoen vesistöalue. Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. ISBN 952-5288-10-2.
- 2/2000 **Tanja Puttonen ja Outi Vesakoski**
Merihanhet (*Anser anser*) ja maanviljely Mietoissa. Hanhien perus-ekologia ja torjuntakokeiden tulokset. ISBN 952-5288-11-0.
- 3/2000 **Mirva Wideskog**
Kalankasvatuksen kuormitustilastoinnin luotettavuus vuosina 1997 - 1998. ISBN 952-5288-12-9.
- 4/2000 **Kaija Salmela**
Pyymäen-Tuohitun pohjavesialue. Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. ISBN 952-5288-14-15.
- 5/2000 **Mikko Jaakkola**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Jämijärven alue. ISBN 952-5288-15-3.
- 6/2000 **Seija Virolainen, Anni Karhunen**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Raision-Ruskon-Vahdonjoen valuma-alue. ISBN 952-5288-16-1.
- 7/2000 **Antti Ollula, Anni Karhunen, Kaija Salmela**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Paimionjoen yläosa. ISBN 952-5288-17-X.
- 8/2000 **Antti Lehtinen (toim.)**
Kokemäenjoen keskiosan ja Loimijoen alaosan tulvasuojelu. Ympäristövaikutusten arviointiselostus. ISBN 952-5288-18-8.
- 9/2000 **Heli Perttula**
Someran suurten järvien vedenlaatu. ISBN 952-5288-19-6.
- 10/2000 **Antti Ollula, Anni Karhunen, Kaija Salmela**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Paimionjoen keskiosa. ISBN 952-5288-20-X.
- 11/2000 **Ympäristötutkimusyhteistyö. Toimintakertomus 1998 - 1999 & toimintasuunnitelma 2000.** ISBN 952-5288-21-8.
- 12/2000 **Olli Madekivi**
Karvianjoen vesistöalueen turvetuotannon vesiensuojelun toimenpideohjelma. ISBN 952-5288-22-6.

- 13/2000 **Johanna Thessler ja Anne Erkkilä (toim.)**
Latvan ja Makkarkosken kyläsuunnitelma. Oripään kunta. ISBN 952-5288-23-4.
- 14/2000 **Elina Koivisto, Anni Karhunen, Seija Virolainen**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Aurajoen yläosa. ISBN 952-5288-24-2.
- 15/2000 **Mikko Jaakkola**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma Vihteljärven-Karhijärven alueelle. ISBN 952-5288-25-0.
- 16/2000 **Elina Koivisto, Anni Karhunen, Seija Virolainen, Pekka Salo**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Aurajoen alaosa. ISBN 9952-5288-26-9.
- 17/2000 **Pekka Salo, Anni Karhunen, Kaija Salmela**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Paimionjoen alaosa. ISBN 952-5288-27-7.
- 18/2000 **Matti Landvik**
Erakkokuoriaisen (*Osmoderma eremita*) suojelusuunnitelma. ISBN 952-5288-28-5.
- 19/2000 **Johanna Thessler ja Anne Erkkilä (toim.)**
Uudenkartanon kyläsuunnitelma. Yläneen kunta. ISBN 952-5288-29-3.
- 20/2000 **Elina Koivisto, Anni Karhunen, Seija Virolainen, Pekka Salo**
Maanviljelysalueiden suojavyöhykkeiden yleissuunnitelma. Aurajoen keskiosa. ISBN 952-5288-30-7.
- 21/2000 **Reeta Kuusela, Anne Savola (toim.)**
Yläneenjoen ja sen sivupurojen kiintoaine- ja ravinnekuormitus 1991 - 1996. ISBN 952-5288-31-5.
- 22/2000 **Heli Nukki, Anne Savola (toim.)**
Patoaltaat kiintoaines- ja ravinnekuorman kerääjinä. Säkylän Pyhäjärven valuma-alue. ISBN 952-5288-32-3.

